

Тернопільський національний економічний університет

Факультет обліку і аудиту

Кафедра аудиту, ревізії та аналізу

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО- ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Виконав студент групи ОЕЕМ-11

Попіль К.Я.

Перевірила: к.е.н., доц.Хаблюк О.А.

Тернопіль - 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Теоретичні основи проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства	4
2. Правові аспекти і принципи організації фінансової звітності в Україні	13
3. Проведення судових експертиз та експертних досліджень достовірності фінансової звітності	19
4. Проведення судових експертиз та експертних досліджень інформації про економічну діяльність підприємства за даними фінансової звітності	29
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

На сучасному етапі господарювання можна спостерігати тенденції, пов'язані із зростанням кількості злочинів, що мають економічний характер. Їх розкриття є неможливим без здійснення судово-економічної експертизи. Судово-економічну експертизу можна вважати одним із важливих елементів економіки будь-якої держави. Без неї неможливе нормальне функціонування не тільки судової системи, але й застосування відповідних статей кримінального кодексу, законодавства, що регулює економічну діяльність суб'єктів господарювання.

Питання організації і методики судово-економічних експертизи розглядали у своїх працях такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як: В. Д. Понікаров [290], Г. Г. Мумінова-Савіна [21], Т. М. Завора [6], Н. А. Остап'юк [25], І. А. Панченко [26] та ін. Вивчення літературних джерел дає можливість стверджувати, що більшість досліджень науковців спрямовані на виявлення порушень, які виникають у процесі здійснення господарських та фінансових операцій, а питання проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства досліджуються недостатньо. Варто зазначити, що значна частина порушень господарського законодавства здійснюється обліковим персоналом саме при складанні фінансової звітності. Це зумовило актуальність вибраної теми дослідження.

Метою дослідження є визначення сутності судово-економічної експертизи фінансової звітності та узагальнити основні напрямки методики її здійснення.

У ході дослідження були поставлені і вирішені наступні завдання:

- з'ясувати сутність судово-економічної експертизи фінансової звітності;
- обґрунтувати теоретичні аспекти проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства;
- розглянути правові аспекти і принципи організації фінансової звітності в Україні;

- узагальнити методику експертного дослідження достовірності фінансової звітності;
- розглянути порядок експертного дослідження інформації про економічну діяльність підприємства за даними фінансової звітності.

Об'єктом дослідження є питання, які виникають при проведенні судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємств як складової судово-експертної діяльності.

Предметом дослідження є теоретико-методичний інструментарій та практичні аспекти судово-економічної експертизи фінансової звітності господарюючих суб'єктів.

1. Теоретичні основи проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства

Практика експертної діяльності вказує на те, що значна частина справ, які надходять експертам для здійснення експертних досліджень, зумовлені зловживаннями, які здійснюються внесенням неправдивих даних до первинних облікових документів. Фальсифіковані документи можуть містити як матеріальні, так і інтелектуальні підробки. Це у подальшому зумовлює спотворення фінансової звітності.

Фінансова звітність стає об'єктом дослідження як після виявлення контролюючими органами порушень, різних протиправних дій у економічній діяльності, тенденцій, що призвели або могли призвести до негативних фінансових результатів, так при розслідуванні економічних злочинів та розгляді господарських спорів між суб'єктами господарювання. Крім того фінансова звітність, поряд з первинними обліковими документами, є об'єктом експертного дослідження, якщо судом чи слідством перед експертами ставиться завдання щодо законності одержання та використання бюджетних і кредитних грошових коштів.

З метою обґрунтування теоретичних аспектів проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства, розглянемо як трактуються дефіції «судово-економічна експертиза» та «фінансова звітність» в економічній літературі.

Зовсім недавно судово-економічна експертиза вважалася судово-бухгалтерською. Глібко В.М. пояснює, що судово-бухгалтерська експертиза – це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експертом-бухгалтером), з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду [2].

Через розширення переліку завдань, які доводиться виконувати експертам на сучасному етапі, назву цього виду експертизи було змінено на судово-економічну. Тому, Остап'юк Н. А. трактує судово-економічну експертизу як діяльність обізнаних осіб з вирішення питань, поставлених перед ними слідчим або судом, що здійснюється у певній процесуальній формі [25].

Панченко І. А. вважає, що судово-економічна експертиза є процесуально-правовою формою застосування експертно-бухгалтерських знань з метою отримання джерела доказів у кримінальних (арбітражних) справах [26].

Більш розширене визначення цього виду експертизи дає Понікаров В. Д. [29]. Під судово-економічною експертизою науковець розуміє процесуальну форму дослідження первинних облікових документів, бухгалтерських та податкових реєстрів і фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності на основі застосування спеціальних знань у різних сферах економіки, аналізу, ревізії та контролю з метою вирішення широкого кола питань, що виникають при розслідуванні економічних злочинів та судовому розгляді господарських суперечок [29].

Згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, судово-експертна діяльність є особливим видом діяльності, пов'язаним з організацією та проведенням судових експертиз,

експертних досліджень (надання висновків поза межами судочинства), спрямованих на забезпечення судово-слідчих органів, юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками [13] (рис 1).

Рис. 1 Складові судово-експертної діяльності

Законом про судову експертизу встановлено організаційно-правові основи забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною судовою експертизою [9]. У Законі вказується, що судово-економічна експертиза – це процесуальна дія, спрямована на отримання доказів шляхом проведення судовим експертом на основі його спеціальних знань з бухгалтерського обліку, оподаткування та фінансів дослідження об'єктів (первинних документів, облікових регістрів і звітності), які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні.

Відповідно до [9] проведення судових експертиз та експертних досліджень виконуються за такими судово-експертними напрямками:

- дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності;
- дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій;
- дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Приблизний перелік питань, які можуть вирішуватися за перерахованими напрямками наведено у [9].

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, компетентності, об'єктивності та повноти дослідження.

Судово-економічна експертиза має правову основу та ґрунтується на принципах та нормах загальної системи права і кримінального процесу. У

кримінальному судочинстві правовою основою судово-економічної експертизи, крім Закону України «Про судову експертизу» [9], є Конституція України [15], Кримінально-процесуальний кодекс України [17], Цивільно-процесуальний кодекс [36], Кодекс адміністративного судочинства [14], Господарський процесуальний кодекс [3], постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [31].

Законність судово-експертної діяльності зумовлюється також підзаконними нормативними актами, які приймаються державними органами виконавчої влади. Такі нормативно-правові акти визначають організаційні, методичні положення діяльності експертних установ, порядок здійснення судових експертиз та експертних досліджень, формують правила складання експертних висновків [9].

Судовий експерт у своїй діяльності є незалежним і свої висновки формує лише на основі результаті дослідження з використанням фактичної інформації.

Незалежність експерта обумовлюється наявністю певного порядку призначення експерта; формуванням умов, необхідних для проведення його професійної діяльності, умов матеріального та соціального забезпечення, заходів безпеки у разі виникнення реальної загрози життю чи майну.

Незалежність судового експерта обумовлена ще й недопустимістю прямої чи опосередкованої залежності від осіб чи органів, які зацікавлені у певних результатах виконаних робіт по справі, щодо якої здійснюється експертиза. Судовий експерт не може бути задіяний у діяльності господарюючого суб'єкта, що є об'єктом експертизи. Виняток лише складає його участь у слідчих діях як спеціаліста. За наявності випадків, які не дозволяють йому діяти незалежно, судовий експерт повинен відмовитися від проведення експертизи.

Судовий експерт може сам вибирати методи, способи та прийоми експертного дослідження для розв'язання поставленого завдання. Формуючи висновок, судовий експерт не залежить ні від слідчого, який призначив експертизу, ні від посадових осіб при державної експертної установи.

Для осіб, які винні у вчиненні протиправного впливу на експерта передбачена відповідальність. Згідно зі ст. 373 Кримінального Кодексу України примушування експерта давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого тягне за собою кримінальну відповідальність [16]. Протизаконні дії керівництва державних судово-експертних установ Кримінальним Кодексом України також можуть кваліфікуватися як кримінальні злочини у сфері службової діяльності. Такі дії можуть бути вчинені з корисливої чи іншої особистої зацікавленості. Вони свідчать про перевищення службових повноважень, що спричиняє суттєве порушення прав і законних інтересів громадян або організацій. Згідно із статтею 366 Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність керівників державних судово-експертних установ також може наступати у випадку фальсифікації висновку експерта, а саме при внесенні у нього неправдивих відомостей.

Варто зазначити, що будь-яка особа, що перешкоджає явці судового експерта до суду, органів досудового розслідування, примушує експерта відмовитися від давання показань (висновку), примушує давати неправдиві показання шляхом погроз, підкупу згідно зі статтею 386 Кримінального кодексу України несе кримінальну відповідальність [16].

Достовірність результатів експертизи та експертних досліджень забезпечується відповідним рівнем компетентності експерта. Останній забезпечується системою підготовки та атестації; наявністю державних судово-експертних установ, які займаються науково-методичним керівництвом окремими видами судових експертиз; однаковими вимогами до професійної підготовки як державних, так приватних експертів.

Порядок оцінювання рівня кваліфікаційної придатності експертів та їх атестація визначається на законодавчому рівні. У міністерствах і інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, діють експертно-кваліфікаційні комісії. Ними в залежності від спеціалізації та рівня підготовки експертам присвоюються кваліфікація судового експерта з

дозволом проведення певного виду експертиз і кваліфікаційний клас. Причому через кожні п'ять років експерт має підтверджувати рівень своєї кваліфікації у вказаних комісіях.

Використання експертами загальнонаукових і спеціальних методів у ході дослідження об'єктів, визначених слідчим, зумовлює об'єктивність, повноту та правильність експертного дослідження.

Об'єктивність експертизи полягає у тому, що експертом досліджується і описується існуючий стан об'єкту, тому виявлені характеристики, обставини, викладені у експертному висновку є реальними. Дослідження всіх винесених на експертизу питань дозволяє зробити висновок про повноту проведеної експертизи, а його опис має бути таким, що дає змогу підтвердити обґрунтованість і достовірність отриманих висновків. Правильність та достовірність експертного висновку означає його відповідність дійсності.

Об'єктивність, повнота експертизи та правильність висновку забезпечується процесуальним порядком призначення судового експерта, можливою присутністю учасників процесу під час її проведення, повторним експертним дослідженням, кримінальною відповідальністю судового експерта за надання завідомо неправильного висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [34].

Методики експертного дослідження повинні відповідати певним вимогам, серед них одними із важливих є наукова обґрунтованість та експериментальна апробація. Це забезпечується їх атестацією та державною реєстрацією. Методика розглядається науково-консультативною та методичною радою, яка функціонує при департаменті експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України. За умови придатності для вирішення поставлених типових завдань, методики рекомендується до застосування у практичній експертній діяльності.

Логіко-процесуальна оцінка експертного висновку здійснюється слідчим (слідчими) чи іншою обізнаною особою, яка ним залучається. Висновок визнається неповним, коли експерт дослідив не всі подані йому об'єкти чи не

дав вичерпних відповідей на порушені перед ним питання. Неясним вважається висновок, який нечітко викладений або має невизначений, неконкретний характер [31]. За таких умов судом призначається додаткова експертиза, в ухвалі якого зазначаються, які саме висновки є неповними чи неясними. Необхідність дослідження додаткових питань зумовлює призначення нової експертизи, яка не вважається додатковою.

При проведенні експертизи взаємодіють слідчий, керівник експертної установи та експерт, організуюча роль при цьому належить слідчому. Така спільна погоджена діяльність ґрунтується на дотриманні суб'єктами взаємодії принципів законності, розмежуванні компетенцій при виконанні покладених на них функцій та погодженості дій, максимально повній обізнаності з певною слідчою ситуацією. Це дозволяє їм діяти самостійно при визначенні інформаційних джерел, виборі методів та методик дослідження.

У процесі взаємодії учасників експертизи узгоджують свої дії за такими напрямками як: цілі (отримання фактичних даних у справі), об'єкти, предмет (питання, які мають бути з'ясовані), місце і час проведення експертизи, оцінки та перевірки експертного висновку.

Цілі, які вирішуються учасниками експертизи мають стратегічний характер (встановлення об'єктивної істини у справі); тактичні (встановлення окремих обставин на основі використання спеціальних знань експерта); приватні (пов'язані з виконанням поточних, проміжних завдань, які виникають на різних етапах проведення експертизи).

Проведення комісійних та комплексних експертиз передбачає взаємодію експертів, яка має правове підґрунття. Під час спільної діяльності всі взаємодіючі сторони допомагають одна одній з метою повноцінного здійснення своїх процесуальних обов'язків, діють рівноправно та незалежно.

Одним із об'єктів судово-економічної експертизи є фінансова звітність, яка складається за даними фінансового обліку. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий

стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [7].

Досить чітко і зрозуміле визначення сутності фінансової звітності подано в [37]. Там зазначається, що фінансова звітність – це сукупність форм звітності, складених на підставі даних фінансового обліку з метою надання користувачам узагальненої, неупередженої, правдивої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства, а також зміни в його фінансовому стані за звітний період у зручній та зрозумілій формі для прийняття цими користувачами ділових рішень [37].

Використовуючи дані тлумачення, можна стверджувати, що судово-економічна експертиза фінансової звітності є процесуальною формою дослідження даних про фінансове становище, фінансові результати діяльності і рух грошових коштів господарючого суб'єкта за звітний період. Таке дослідження здійснюється з використанням спеціальних знань, напрацьованих наукою про господарський контроль, фінансовий облік, економічний аналіз з метою розв'язання широкого кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду.

Теоретичний зміст проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності визначається предметом, метою та завданнями.

Предметом судово-економічної експертизи фінансової звітності є [34]:

- перевірка дотримання нормативно-правових активів, що регулюють правила ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності, правильності оцінювання активів, власного капіталу та зобов'язань;
- перевірка законності, повноти, достовірності та точності відображення у фінансовому обліку і фінансовій звітності витрат, доходів та фінансових результатів діяльності підприємства за період, щодосліджується;
- перевірка обґрунтованості суджень і припущень при визначенні обліковим персоналом облікових оцінок, розкриття у примітках до фінансової звітності підприємства усіх суттєвих аспектів облікової політики;

- вивчення взаємозв'язку та пошук можливих суперечностей між показниками окремими показниками різних форм звітності.

При призначенні і проведенні судово-економічної експертизи фінансової звітності переслідують таку мету[34]:

- перевірити стан і достовірність ведення бухгалтерського обліку і звітності, його відповідність встановленим вимогам;
- з'ясувати наявні суперечності між матеріалами документальної перевірки і матеріалами кримінальної справи;
- встановити факти порушення господарського законодавства, що зумовили шахрайські дії з товарно-матеріальними цінностями та грошовими коштами;
- встановити правильність оформлення фактів фінансово-господарських діяльності відповідно до встановлених вимог;
- встановити обставини, пов'язані з бухгалтерським обліком, що зумовили неправильне відображення результатів діяльності підприємства;
- встановити коло осіб, відповідальних за повноту та правильність дотримання законодавства, і тих, посадових і матеріально-відповідальних осіб, які припустились порушень.

У ході проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності експерти повинні виконати наступні завдання:

- документально обґрунтувати розмір нестачі чи лишків товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів;
- документально обґрунтувати правильність оформлення операцій з отримання, збереження, виготовлення, реалізації різних видів активів підприємства;
- документально обґрунтувати відображення в обліку операцій, пов'язаних із зобов'язаними підприємства (в т.ч з нарахування і виплати заробітної плати);

- відповідність чинному законодавству податкових розрахунків підприємства.

2. Правові аспекти і принципи організації фінансової звітності в Україні

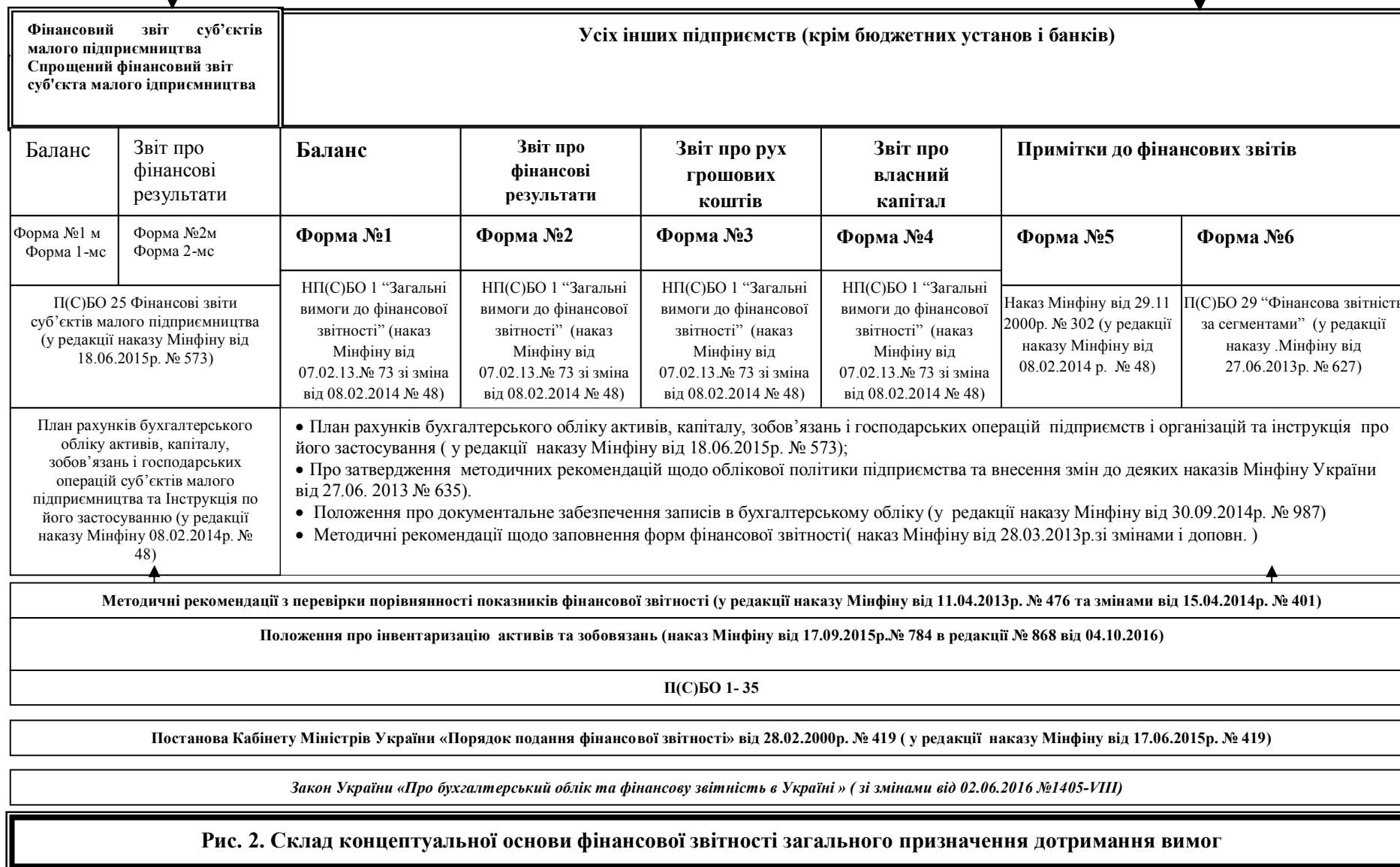
Нормативно-правове забезпечення складання фінансової звітності підприємствами в Україні здійснюється на декількох рівнях. Так, на законодавчому рівні воно представлено Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (розділ IV «Фінансова звітність»); на нормативному рівні – це Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), інші нормативно-правові акти щодо складання фінансової звітності, затверджені Міністерством фінансів України; на рекомендаційному рівні – це методичні рекомендації по застосуванню П(С)БО, розроблені міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади в межах своєї компетенції відповідно до галузевих особливостей та мають не обов'язковий характер (див. рис 2.).

Державне регулювання питань методології фінансового обліку та фінансової звітності здійснюється Міністерством фінансів України, яке затверджує національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, інші нормативно-правові акти щодо ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності. Таке регулювання здійснюється з метою створення єдиних правил ведення обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів; удосконалення фінансового обліку та фінансової звітності.

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначає правові засади регулювання, організації та ведення фінансового обліку і складання фінансової звітності для всіх юридичних осіб, незалежно від їх організаційно-правових форм (форм власності), які здійснюють діяльність на території України.

Річна фінансова звітність

1

Рис. 2. Склад концептуальної основи фінансової звітності загального призначення дотримання вимог

Річна фінансова звітність складається на завершальній стадії фінансового обліку. Її склад залежить від статусу підприємства. Виділяють такі її різновиди: загальна; спрощена; консолідована. Формами фінансової звітності, які регламентуються НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»є:

1. Баланс підприємства (Звіт по фінансовий стан – форма № 1). В ньому відображається фінансовий стан підприємства. Його активи, власний капітал і зобов'язання на певну дату.

2. Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід –форма № 2) ньому відображаються доходи, витрати, прибутку і збитки підприємства.

3. Звіт про власний капітал (форма № 3. В ньому відображаються зміни у складі власного капіталу, напрямки розподілу чистого прибутку підприємства.

4. Звіт про рух грошових коштів (форма № 4) В ньому відображається надходження і видаток грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної і фінансової діяльностей підприємства.

5. Примітки до фінансової звітності (форма № 5). Вони являють собою сукупність показників і пояснень, які забезпечують деталізацію та обґрунтованість статей фінансових звітів, а також іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами) .

6. Додаток до річної фінансової звітності – Інформація за сегментами (форма № 6). У додатку деталізуються дані підприємства, його – доходи, витрати, фінансові результати, активи, зобов'язання за звітними сегментами.

Форми 1 – 4 обов'язкові до складання підприємствами, крім бюджетних установ, суб'єктів малого підприємництва, визнаних такими відповідно до законодавства та представництв нерезидентів.

Форма 5 також обов'язкова до складання, однак затверджена форма Приміток містить позиції для відображення лише основних показників, які сформувалася в системі рахунків бухгалтерського обліку, однак вона не дозволяє висвітлити всю інформації, яку необхідно подати в даній звітній формі відповідно до наказу № 302 від 29.11.2000р. зі змінами і доповненнями «Про Примітки до річної фінансової звітності» [23]. Тому їх доповнюють

інформацією у самостійно обраному підприємством вигляді: у таблицях, графіках чи текстових поясненнях.

Форма № 6 не обов'язкова для складання і не складається малими підприємствами, неприбутковими організаціями, підприємствами, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Форма №6 заповнюється тоді, коли підприємства зобов'язані оприлюднювати річну фінансову звітність; займають монопольне (домінуюче) становище на ринку продукції (товарів, робіт, послуг); є виробниками й продавцями продукції, ціни на яку підлягають державному регулюванню. Форму, зміст та порядок відображення показників у цій формі регламентує П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами».

Загальну фінзвітність складають підприємства незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання (крім бюджетних установ, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та суб'єктів малого підприємництва) у національній валюті без десяткових знаків

Консолідовану звітність відповідно до НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» подають лише материнські компанії, тобто ті, які контролюють дочірні підприємства. Її складають і подають за тими самими формами, що і загальну, упорядковано додаючи показники фінансової звітності дочірнього підприємства до аналогічних показників фінансової звітності материнського. Фінансова звітність материнського підприємства та його дочірніх підприємств, що використовується при консолідації, складається за той самий звітний період і на ту саму дату балансу.

Порядок виправлення помилок, внесення та розкриття інших змін у фінансовій звітності визначено П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах».

Суб'єкти господарювання, які відповідають статусу малих, складають фінансову звітність відповідно до П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва». П(С)БО 25 встановлює форми Фінансового звіту суб'єкта

малого підприємництва у складі Балансу (форма № 1-м) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-м) та Спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва у складі Балансу (форма № 1-мс) і Звіту про фінансові результати (форма № 2-мс). Показники цих звітів наводяться у тисячах гривень з одним десятковим знаком.

В Україні існують підприємства, які зобов'язані складати та подавати фінансову звітність у режимі МСФЗ, до них відносять публічні акціонерні товариства, банки, страховики; підприємства, які провадять господарську діяльність за такими видами як: надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення; недержавне пенсійне забезпечення; допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування; кредитні спілки та підприємства, які провадять діяльність з управління активами.

Крім того, законодавство закріплює право самостійно приймати рішення щодо необхідності складання фінзвітності у режимі МСФЗ для тих підприємств, яким не обов'язково застосовувати ці стандарти. Підприємства, які добровільно перейшли на застосування МСФЗ, таке рішення повинні закріпити в розпорядчому документі про облікову політику.

Внаслідок прийнятих протягом останніх років нормативно-правових документів вітчизняна фінансова звітність майже не відрізняється за складом від звітності, що передбачається МСБО. Немає відмінності між вітчизняною і міжнародною практикою щодо проголошеної мети фінансової звітності. В обох випадках вона полягає в тому, щоб надати достовірну інформацію про діяльність підприємства, необхідну зацікавленим користувачам для прийняття обґрунтованих рішень.

Суб'єктами фінансової звітності виступають укладачі (облікові працівники й менеджери), користувачі (власники, інвестори, кредитори, контрагенти, держава, громадськість та ін.) та регулятори (органи державної влади, професійні організації, які регулюють облік і звітність).

Кожен з них має свої інтереси, які доречно поділити на три категорії: особисті, загальноорганізаційні, суспільні (табл. 1.).

Таблиця 1.

Інтереси суб'єктів фінансової звітності [10]

Суб'єкти фінансової звітності / Категорії інтересів	Менеджери	Власники	Інвестори	Кредитори	Контрагенти	Працівники	Державні органи	Громадскість	Аудитори	...
Особисті	+	+	+	+	+	+				...
Загально організаційні	+									...
Суспільні							+	+	+	...

Під інтересом суб'єктів фінансової звітності варто розуміти реальну причину соціально-економічних дій, усвідомлену потребу, яку можна виразити і задовольнити через механізм фінансової звітності. У процесі формування й аналітичної оцінки показників фінансової звітності між її суб'єктами виникає комплекс специфічних відносин. Це зумовлює суттєвий розрив між інформацією у розпорядженні менеджменту підприємства й інформацією, доступною зовнішнім користувачам. Тому обсяг і надійність фінансової звітності значною мірою залежить від менеджменту та його інтелектуальної чесності щодо користувачів. Отже, суб'єкти фінансової звітності взаємодіють в умовах постійного конфлікту інтересів (рис.3).

Отже, в умовах становлення ринкових відносин в Україні якісно трансформується роль фінансової звітності підприємств. Вона є елементом інфраструктури ринкової економіки, реальним засобом комунікації, з допомогою якого менеджери різних рівнів мають змогу формувати стратегію і тактику розвитку підприємства. Саме на підставі даних фінансової звітності можна оцінити майновий стан, результати діяльності та економічний потенціал суб'єкта господарювання, прогнозувати майбутні грошові потоки та визначати вектори його розвитку, приймати ефективні управлінські рішення.

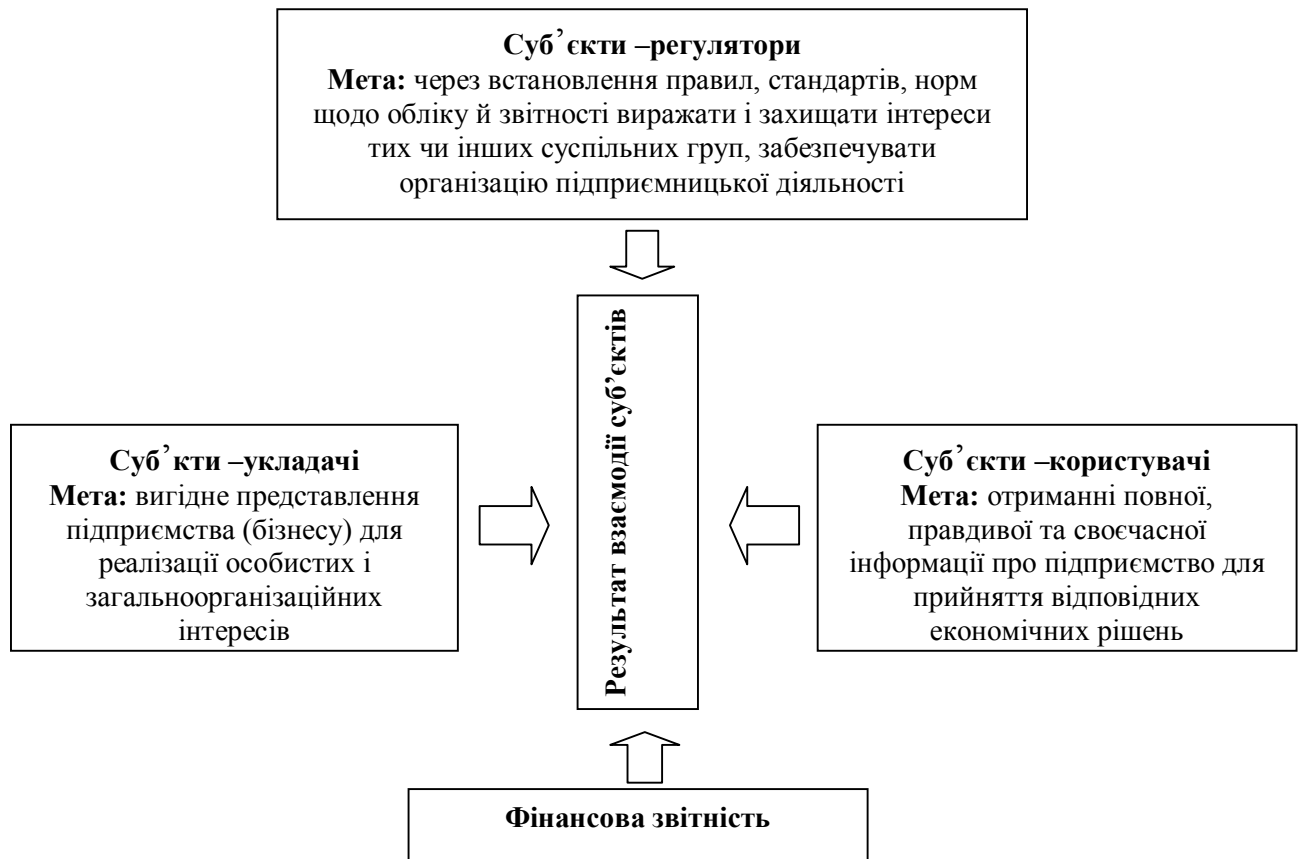

Рис. 3 Модель конфлікту інтересів суб'єктів фінансової звітності [10]

Фінансова звітність є комплексною моделлю відображення оптимізованої комбінації інтересів суб'єктів ринку, яка динамічно розвивається і модифікується під впливом сучасних змін економічного середовища. Вона одночасно виступає предметом конфлікту між її укладачами та користувачами та засобом його врегулювання.

3. Економічна експертиза та експертне дослідження достовірності фінансової звітності

Враховуючи особливості облікових процедур, різноманіття принципів і методів кожного конкретного підприємства (установи, організації), експерт починає економічне дослідження зі статутних та реєстраційних документів, де знаходиться інформація про юридичний статус підприємства, види діяльності, власників та їх повноваження щодо укладання певних договорів у господарських відносинах. Далі експерт-економіст аналізує затверджену облікову політику, яка визначається за наказом про облікову політику

підприємства. Він встановлює які принципи, методи і процедури застосовує підприємство для складання і подання фінансової звітності (рис. 4).

Рис.4. Складові облікової політики підприємства

Далі експерт досліджує наявність первинних документів, які свідчать про факти господарської діяльності, відображення яких у фінансовому обліку призвело до порушень, що були зафіксовані органом контролю та їх вплив на фінансовий стан підприємства на звітну дату. У цьому випадку досліджується саме ті факти господарської діяльності, за якими встановлено порушення і, якими цікавляться судово-слідчі органами та призначається судово-економічна експертиза. Якщо у ході здійснення експертизи експертом виявлено певні

факти чи обставини, які могли сприяти чи сприяли правопорушенню та стосуються справи, однак не поставлені судово-слідчими органами, то він може дослідити ці факти у порядку застосування експертної ініціативи.

Висновок експерта ґрунтується на повному і всебічному дослідженні первинних документів. Вони повинні бути складені відповідно до становлених вимог, які відображаються в нормативно-правових актах. Вимоги щодо оформлення первинної документації відображені у Положенні «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [28] та Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [7].

В основі методики експертного дослідження документів лежать особливості їх оформлення. Для того, щоб отримати статус первинного, облікові документи повинні мати необхідні реквізити (найменування підприємства і первинного документу, дата складання, зміст і обсяг господарської операції у кількісних та вартісних показниках, підписів відповідальних осіб тощо). Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код підприємства, установи з Державного реєстру, номер документа, підстава для здійснення операцій, дані про документ, що засвідчує особу-одержувача тощо [28]. Кожна факт господарської діяльності відображається у первинних, зведених документах, регістрах бухгалтерського та податкового обліку.

Оформлені належним чином документи мають юридичну доказову силу при вирішенні спорів, які виникають між підприємствами. Документи повинні забезпечити достатню упевненість у тому, що всі активи належним чином контролюються і усі господарські операції адекватно обліковуються.

Належним чином організована система документування має відповідати таким вимогам:

- документація, що використовується на підприємстві, має відповідати за твердженням (типовим) формам та бути уніфікованою для використання, що зменшує кількість помилок і спрощує її заповнення;

- документація повинна мати суцільну нумерацію та реєструватися у відповідних журналах реєстрації, що має полегшити виявлення пропущених документів і забезпечити повноту обліку;
- факти господарських операцій зазначені у первинних документах повинні відображатися в регістрах обліку в повному обсязі;
- первинні документи повинні містити контрольні реквізити, необхідні для підтвердження їх санкціонованості, встановлення достовірності і законності задокументованих операцій;
- проведені документи повинні правильно зберігатися (їх брошурують і передають в архів).

При проведенні експеризи з метою встановлення доказовості здійснених фактів господарської діяльності, їх відображені в регістрах аналітичного і синтетичного обліку, а потім – у зведених регістрах, які є підставою для складання фінансової звітності, експерт-економіст застосовує різні методи і прийоми.

Повнота і обґрунтованість експертних досліджень великою мірою залежить від правильно обраних методів, способів і прийомів.

Вибір методів залежить від конкретних завдань, поставлених перед експертом органом, що призначив експертизу. Поряд із загальнонауковими методами використовуються такі спеціальні методи: документальної перевірки, яка може бути формально-логічною, арифметичною і по-суті.

Формальна перевірка полягає у візуальній перевірці облікових з документів з метою виявлення фальсифікованих. Формальна перевірка документа (за формою) означає вивчення та аналіз первинного документа з точки зору його можливості мати юридичну чинність для здійснення записів у бухгалтерському обліку.

Фальсифіковані документи можуть містити матеріальні та інтелектуальні підробки. Матеріальні підробки – це зміна оригіналу документа шляхом підчисток, виправлень, дописок і т.п. Інтелектуальна підробка – це складання документа правильно оформленого з формальної сторони, але такого, що

заздалегідь містить неправдиві дані щодо характеру і обсягу операції (наприклад, платіжна відомість із заздалегідь завищеними сумами).

Основними ознаками, які можуть свідчити про фальсифікацію можуть бути: використання нетипових форм документів; не заповнення всіх реквізитів документу; оформлення документів зайвими реквізитами (зайві резолюції, підписи), що створюють зовнішні ознаки законності; підписання документів особами, які не мають на це права; взаємна невідповідність окремих реквізитів документа; наявність антидатованих документів; відсутність необхідних додатків до документів; відсутність в первинних документів, що пройшли обробку відмітки, яка виключає їх повторне використання; наявність підчисток, дописувань в тексті, виправлень, підробка підписів посадових осіб; відсутність при виконавчому документі розпорядчого; частота сторнових кореспонденції рахунків. Нерідко сторновими кореспонденціями приховуються операції кримінального характеру.

Арифметична перевірка документів полягає в перевірці: правильності арифметичних розрахунків; узгодженості показників за суміжні періоди; узгодженості показників різних облікових регістрах, формах звітності.

Для перевірки взаємної узгодженості показників слід застосовувати Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, що розроблені Міністерством фінансів України [19; 22]

Особливу увагу при дослідженнях необхідно звертати на синтетичні показники, одержані в результаті зведення чи групування первинних даних, оскільки саме тут найчастіше виникають помилки. Помилки трапляються також при перенесенні даних первинних облікових документів в облікові регістри. За наявності таких помилкових записів достовірність фінансової звітності знижується, а в деяких випадках це може бути причиною значних збитків для підприємства, застосування до нього й відповідальних осіб фінансових санкцій або відкриття кримінальних проваджень, коли помилки були умисними та спричинили зловживання. Однак встановлення причинно-наслідкового зв'язку між виникненням помилок у обліку і звітності та зловживаннями не

відноситься до компетенції експерта-економіста. Експерт тільки «фотографує» помилки і невідповідності та аналізує їх економічний вплив на господарську діяльність підприємства, оцінка всіх інших фактів і наслідків є прерогативою судово-слідчих органів.

Дослідження документів за суттю дозволяє встановити законність і доцільність господарських операцій, достовірність відображення операцій на рахунках та включення до статей звітності. Доцільність операції визначається шляхом з'ясування її економічної вигоди, наявності економічно обґрунтованих розрахунків. Для визначення економічної доцільності здійснення тієї чи іншої господарської операції необхідне проведення економічного аналізу фінансового стану підприємства в цілому.

Законною є операція, зміст якої не суперечить чинному законодавству та нормативним документам (вказівкам, положенням, стандартам). Достовірність господарських операцій визначається повнотою, реальністю, своєчасністю і правильністю їх відображення на рахунках і облікових регістрах. Встановлюється достовірність такими методичними способами як нормативна перевірка, зустрічна перевірка, взаємний контроль документів, хронологічний аналіз. Їх застосування дає можливість виявити фіктивні документи, а значить нереальні операції; зловживання і розкрадання шляхом внесення змін до деяких облікових документів; факти не відображення фактично здійснених операцій; помилки в повноті відображення господарських операцій на рахунках обліку.

Дотримуючись принципів судово-експертної діяльності, одним з яких є повнота дослідження, експерт досліджує дотримання правил складання кореспонденції рахунків, виявляє некоректні облікових проведень, відкриття і ведення балансових рахунків, що не передбачені Планом рахунків; наявність кредитового сальдо по активних рахунках і дебетового по пасивних; бездокументальні сторнові кореспонденцій; відсутність аналітичного обліку за балансовими рахунками. У випадках, коли фінансова звітність не підтверджена даними аналітичного обліку, її не можна вважати реальною. За всіма активно-пасивними рахунками сальдо в балансі повинно мати розгорнутий вигляд, бо

інколи звітні дані за розрахунками завищуються шляхом «згорання» дебіторської та кредиторської заборгованостей. Причиною такого порушення є бажання приховати в обліку зловживання.

Вивчення практики судово-експертної діяльності дає можливість стверджувати, що досить поширеними викривленнями показників фінансової звітності є заниження чистого прибутку при визначенні дивідендних виплат акціонерам або заниження збитків для отримання банківського кредиту. Для з'ясування таких фактів використовуються методи економічного аналізу. Використання методів економічного аналізу в експертних дослідженнях ґрунтуються на тому, що між показниками діяльності підприємства існують логічні причинно-наслідкові зв'язки. Зміна одного показника неминуче веде до зміни іншого. Тому їх використання пов'язане з вивченням взаємозв'язків між показниками, встановлені між ними характерних співвідношень і тенденцій. Динаміка залежностей, якщо не відбулося ніяких змін в діяльності, як правило, повинна, бути стабільна, а зміни, що виникають – логічними. При появі неочікуваних, незвичайних, не логічних відхилень експерт повинен з'ясувати причини і ретельно їх вивчити. Однією з причин можуть бути навмисні і ненавмисні помилки і обліку і звітності.

Основними об'єктами дослідження при аналізі фінансових результатів є: звіт про фінансові результати; примітки до річної фінансової звітності; дані аналітичного обліку доходів, витрат і фінансових результатів діяльності підприємства за певний період. В процесі аналізу вивчають динаміку доходів і витрат підприємства та виявляють основні тенденції їх зміни. На основі використання даних аналітичного обліку виявляють господарські операції, які зумовили фінансових результатів (наприклад, факти реалізації товарно – матеріальних цінностей за цінами, що нижчі собівартості їх придбання).

Типові порушення, які виявляють у ході експертизи операцій з обліку витрат діяльності узагальнено у табл.2.

Таблиця 2

Типові порушення в обліку витрат діяльності

Можливі порушення	Характеристика порушення
На підприємстві не ведеться аналітичний облік витрат на виробництво (або ведеться з порушеннями діючого законодавства) Дані аналітичного обліку витрат не відповідають оборотам та залишкам по рахунках синтетичного обліку витрат на виробництво	Порушення призводять до недостовірності синтетичного обліку витрат на виробництво; неможливості підтвердження відповідних сум балансу
Не ведеться відокремлений облік прямих та непрямих витрат	Призводить до завищення собівартості основного виробництва, заниження фінансових результатів господарської
Не проводиться розподіл загальновиробничих витрат. Розподіл загальновиробничих витрат здійснюється не відповідно до облікової політики	Призводить до низького рівня внутрішнього контролю, недостовірності залишку по рахунку 23, неможливості підтвердження відповідних сум балансу
Виявлений брак у всій сумі списується на собівартість продукції при встановленні винної особи, при висуненні претензій постачальнику за поставку неякісної сировини	Призводить до завищення собівартості продукції (робіт, послуг), заниження і фінансових результатів господарської діяльності
Не проводиться інвентаризація незавершеного виробництва в обов'язкових випадках. Не дотримуються строки проведення інвентаризації, зазначені в обліковій політиці Результати інвентаризації не відображаються у фінансовій звітності	Призводить до низького рівня внутрішнього контролю, порушення облікової політики, недостовірності даних фінансової звітності
При наявності допоміжних виробництв відсутній окремий облік витрат основного та допоміжного виробництва для цілей бухгалтерського обліку	Завищення собівартості основного виробництва для цілей бухгалтерського обліку та оподаткування, заниження фінансового результату діяльності основного виробництва. Можливість викривлення розрахунків з бюджетом по ПДВ
Включаються до собівартості робіт, послуг адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати	Призводить до завищення собівартості реалізованих робіт, послуг
Відсутній аналітичний облік по рахунку 92 за кожною статтею, центром відповідальності та місцем виникнення витрат	Недостовірність оборотів та залишків по рахунку 92, і як наслідок неможливість підтвердження відповідних сум

До переліку порушень, які найчастіше зустрічаються при експертизі операцій з обліку доходів можна віднести їх відображення без зв'язку зі збільшенням активу та зменшенням зобов'язань; недостовірне визначення суми доходів, неправомірне визнання доходів (у випадку непередачі покупцю всіх

ризиків та вигід, пов'язаних з правом власності на активи, при обміні на активи, або суму доходу неможливо достовірно визначити тощо); недотримання вимог нормативно-правових активів щодо визначення суми доходу і т.п.

Деякі підприємства для метою отримання кредитних ресурсів чи привласнення чужого майна проводять незаконні операції, пов'язані з власним капіталом (наприклад, відчуження державного майна шляхом його внесення до статутного капіталу).

Величину засобів, які вкладають власники у діяльність новоствореного підприємства, а також ресурси накопичені ними під час його функціонування називають власним капіталом. Інформаційним джерелом про напрямки формування і використання власного капіталу є Звіт про власний капітал.

Останній враховує форму власності господарюючого суб'єкта та його організаційно-правову форму господарювання. У ході експертизи зіставляють суму статутного капіталу, відображеного у балансі, з даними статутних документів, перевіряють документальне забезпечення фактів господарської діяльності з передачі майна до статутного капіталу. Будь-які зміни у складі статутного капіталу повинні бути відображені у статуті підприємства. Крім того, дані про сам розмір статутного капіталу зіставляються з даними про оплачений капітал.

Склад основних видів робіт з експертизи складових власного капіталу відображено на рис. 5.

Аналізуючи грошові потоки досліджуваного підприємства, експерт за даними Звіту про рух грошових коштів визначає джерела утворення та напрямки витрачання грошових коштів за різними видами діяльності: операційної, фінансової та інвестиційної. Експертиза даних Звіту про рух грошових коштів практично неможливо без вивчення самих операцій з грошовими коштами. Тому в процесі дослідження перевіряють наявність первинних документів за операціями грошовими коштами (прибуткових та видаткових касових ордерів, платіжних доручень, платіжних вимог, чеків) та наявність на кожну операцію підтверджуючих документів; відповідність

показників синтетичного та аналітичного обліку за рахунками грошових коштів.

Складові капіталу	Види робіт, які підлягають експертизі	Напрямки експертизи
Статутний капітал	Експертиза складу статутного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка державної реєстрації випуску акцій • Перевірка відповідності видів і кількості розміщених акцій, заявлених у статуті • Перевірка дотримання максимально можливої величини номінальної вартості привілейованих акцій у статутному капіталі
	Експертиза розміру статутного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка дотримання встановленого законом мінімального розміру статутного капіталу • Перевірка обґрунтованості змін розміру статутного капіталу і відображення цих змін в обліку
	Експертиза сплати внесків до статутного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка обґрунтованості прийнятих форм сплати внесків і відображення операцій в обліку • Перевірка дотримання строків оплати, передбачених статутом
Капітал в дооцінках	Експертиза переоцінки майна	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правильності розрахунку суми дооцінки (уцінки) майна і відображення її в обліку • Перевірка правильності визначення величини збільшення (зменшення) зносу по переоцінених основних засобах і її відображення в облікових регістрах
Додатковий капітал	Експертиза додаткового капіталу в частині коштів, накопичених у результаті розрахунків із засновниками	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правильності розрахунку емісійного доходу і його відображення в обліку • Перевірка правильності визначення курсових різниць і їх відображення в обліку
	Експертиза додаткового капіталу в частині безоплатно одержаних необоротних активів	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка повноти оприбуткування безоплатно одержаних необоротних активів
Резервний капітал	Експертиза правильності створення і правомірності використання резервного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка дотримання передбаченого статутом розміру правомірності використання коштів резервного капіталу • Перевірка дотримання передбаченого законодавством розміру щорічних відрахувань до резервного капіталу, порядку відображення операцій в обліку
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Експертиза обґрунтованості показника нерозподіленого прибутку (непокритого збитку)	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка достовірності розрахунку і відображення в обліку нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) звітного року (за результатами аудиту в цілому на підприємстві) • Перевірка правильності відображення в обліку і звітності помилок, допущених у минулих роках
Вилучений капітал	Експертиза правомірності вилучення, перепродажу й анулювання власних акцій	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правомірності викупу акцій, правильності їх оцінки та відображення в обліку і реєстрі акціонерів • Перевірка правомірності та правильності оцінки проданих акцій, їх відображення в обліку і в реєстрі акціонерів • Перевірка правомірності анулювання акцій, їх відображення в бухгалтерському обліку, реєстрі акціонерів та звітності
Неоплачений капітал	Експертиза інформації про зміни у складі неоплаченого капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правомірності й правильності відображення в обліку неоплаченого капіталу • Перевірка своєчасності й правильності відображення в обліку погашення неоплаченого капіталу

Рис. 5 Склад основних видів робіт з експертизи власного капіталу

У процесі формування Звіту про рух грошових коштів можуть траплятися помилки, які в подальшому призводять до суттєвих перекручень інформації. А саме: помилкове включення до Звіту не грошових операцій (бартерні операції, надходження основних засобів на умовах фінансової оренди, купівля активів безпосередньо за рахунок банківського кредиту без зарахування на розрахунковий рахунок підприємства тощо); неправильна ідентифікація потоку грошових коштів за видами діяльності за статтями розділів Звіту і т.д.

4. Економічна експертиза та експертне дослідження інформації про економічну діяльність підприємства за даними фінансової звітності

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень основними завданнями експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій є [9]:

- визначення документальної обґрунтованості, аналізу показників фінансового стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо);
- визначення документальної обґрунтованості аналізу і структури активів та джерел їх фінансування;
- визначення документальної обґрунтованості стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;
- визначення документальної обґрунтованості та аналізу джерел власних засобів та результатів фінансово-господарської діяльності;
- визначення документальної обґрунтованості та аналізу економічної доцільності отримання і використання кредитів і позик;
- визначення документальної обґрунтованості та аналізу витрат і цін як чинників фінансової стабільності, беззбитковості;
- визначення документальної обґрунтованості розрахунків при приватизації та оренді відповідно до чинних методик оцінки вартості майна, що

приватизується, та інші питання, пов'язані з приватизацією, банкрутством підприємств;

- визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна при виході учасника зі складу засновників;

- визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди при втраті працездатності і в інших випадках);

- визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів;

- визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди

Аналіз фінансового стану дозволяє зробити висновок щодо забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, доцільності і ефективності їх інвестування та використання, допомагає оцінити рівень платоспроможності та рентабельності суб'єкта, з'ясувати ефективність ділових стосунків з контрагентами і т.п. Крім того, оцінка фінансового стану є важливою при здійсненні судово-економічних досліджень, пов'язаних з визнанням господарюючого суб'єкта банкрутом, розгляду питань доведення його до банкрутства, встановлення фіктивного банкрутства, оцінкою вартості майна та бізнесу, визначення частки учасника у статутному капіталі товариства тощо.

З однієї сторони оцінювання фінансового стану необхідне для підвищення ефективності управління підприємством і показує реальну фінансову ситуацію, яка склалася на підприємстві під впливом різних факторів. Серед таких факторів можуть бути як такі, що викликані помилками чи непрофесіоналізмом управління, так і навмисні протиправні дії, спрямованими на незаконне збільшення або зменшення прибутку, легалізацію коштів, набутих злочинним шляхом.

Окремо слід відзначити про роль фінансової звітності при оцінці фінансово-господарського стану підприємств на предмет наявності ознак

приховуваного, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства; своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутства.

Кримінальним кодексом України фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності та незаконні дії у разі банкрутства визнається злочином. Фіктивне банкрутство пов'язане приховуванням, знищенням, фальсифікуванням облікових та інших документів, які відображають його економічну діяльність; приховуванням відомостей про розмір належного майна, місця його знаходження, передачу майна в інше володіння, відчуження або навіть його знищити тощо.

При таких дослідженнях експертами-економістами використовуються «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», затверджені наказом Міністерства економіки і торгівлі [20]. Аналіз фінансового стану за вищезазначеними методичними рекомендаціями передбачає, передусім, розрахунок основних груп показників платоспроможності (ліквідності); фінансової стійкості; рентабельності.

Статтю 215 Господарського кодексу України передбачено відповідальність за умисне банкрутство, доведення до банкрутства. В даній статті вказується, що умисне банкрутство – це стійка неплатоспроможність суб'єкта підприємництва, викликана цілеспрямованими діями власника майна або посадової особи суб'єкта підприємництва, якщо це завдало істотної матеріальної шкоди інтересам держави, суспільства або інтересам кредиторів, що охороняються законом [4].

У Кримінальному кодексі України (стаття 219) деталізується та уточнюється поняття «доведення до банкрутства», визначається відповідальність за доведення до підприємства до такого стану. Відповідно до даної статті, доведення до банкрутства – це умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або в інтересах третіх осіб вчинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до

стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору [16].

Для визначення таких станів експертом використовуються ретроспективні дані фінансової звітності підприємства. При цьому використовуються методика аналізу, подана у вказаних вище Методичних рекомендаціях [20]. Отримані значення коефіцієнтів вивчаються в динаміці, порівнюються із нормативними значеннями, які прийнятий у світовій практиці. Проте дослідження не обмежується тільки розрахунком значень коефіцієнтів, а вивчаються фактори та причини їх зміни, оцінюється правильність прийняття управлінських рішень з врахуванням обставин та специфіки діяльності підприємства. У зв'язку з цим виокремлюються і вивчаються ті факти господарської діяльності, які могли стати причиною низької ліквідності, стійкої неплатоспроможності, привести до зниження рентабельності, зумовити хронічну збитковість підприємства. Такими операціями можуть бути: довгострокове інвестування проектів без врахування ризиків; виконання робіт за договорами, які не були економічно вигідними для підприємства; операції з відчуження основних засобів; необґрунтоване надання позик, тощо.

Існують підприємства, які, прикриваючись процедурою банкрутства, намагаються не виконувати своїх зобов'язань перед кредиторами і, особливо, державою. Продаж активів, незаконне їх заміщення може бути ознакою, що може насторожити експерта. Якщо відбувається різке погіршення фінансового стану та виведення активів відбувається швидкими темпами, то це дає підстави припускати про наявність ознак навмисного банкрутства. За таких умов кредиторам залишається, коли їм документально підтвердять про неможливість задоволення вимог у зв'язку з відсутністю майна. В цій ситуації вони можуть лише списати дебіторську заборгованість з балансу на витрати. При цьому керівництво підприємства-боржника, як правило, не несе жодної відповідальності.

Банкрутство може застосовуватися як інструмент у конкурентній боротьбі. Агресивний інвестор, скупивши борги певного підприємства, може

ініціювати процедуру банкрутства й призначити свого арбітражного керуючого, через якого надалі контролюватиме всю діяльність і фінансові потоки боржника. А під час санації найбільшим кредитором може бути запропоновано обмін корпоративних прав боржника на вимоги кредиторів. За таких умов, банкрутство може використовуватися як відносно дешевий та ефективний інструмент тіньової приватизації.

Таким чином, банкрутство разом з іншими інструментами можуть формувати різні махінації з використанням як зовні легальних операцій, так і прямих порушень закону – фальсифікацію документів, підкуп посадових осіб, приховування майна тощо.

Часто експерти вважають, що сам факт порушення справи про банкрутство чи визнання підприємства банкрутом може бути наслідком некоректних чи навмисних дії управлінського персоналу підприємства-боржника.

Узагальнення практики експертного дослідження інформації про економічну діяльність підприємства за даними фінансової звітності, дозволяє виокремити типові способи зловживань у фіктивному банкрутстві: ухилення від сплати податків через банкрутство; отримання великих партій товару під реалізацію та здійснення великих оплат послуг «своїм» фірмам за будівництво, рекламу, маркетинг за рахунок отриманих коштів від реалізації активів підприємства-боржника або незаконне їх заміщення; передавання майна підприємства-боржника в статутні капітали новостворених юридичних осіб в обмін на отримання неадекватної частки участі (акцій) в них; штучне збільшення кредиторської заборгованості «своїм» кредиторам за рахунок сплати штрафних санкцій, відшкодування збитків; передавання майна у заставу під значно менший кредит, позику; тощо.

ВИСНОВКИ

1. У результаті теоретичного дослідження та узагальнення підходів до визначення судово-економічної експертизи та фінансової звітності запропоноване визначення судово-економічної експертизи фінансової звітності як процесуальної форми дослідження інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період із використанням спеціальних знань у сфері бухгалтерського обліку, економічного аналізу та фінансово-господарського контролю з метою вирішення широкого кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду. Дане визначення є більш містким та враховує предметну область перевірки. Стосовно змісту судово-економічної експертизи фінансової звітності, то він розкривається через мету, предмет та завдання.

2. Фінансова звітність – це система агрегованих показників, які відображають результати фінансово-господарської діяльності суб'єкта за певний звітний період часу. Вона є комплексною моделлю відображення оптимізованої комбінації інтересів суб'єктів ринку, яка динамічно розвивається і модифікується під впливом сучасних змін економічного середовища, виступає предметом конфлікту між її укладачами та користувачами та засобом його врегулювання. Інформація, подана у фінансовій звітності, виступає важливим джерелом інформації для оцінювання фінансового стану підприємства, а форми фінансової звітності стають об'єктами вивчення при здійсненні судово-економічних експертиз.

3. У роботі обґрунтовано теоретичні аспекти проведення судово-економічної експертизи фінансової звітності підприємства, її предмет, мету та завдання; розглянуто правові аспекти і принципи організації як судово-економічної експертизи, так і складання і подання фінансової звітності в Україні.

4. Висновок експерта ґрунтується на повному і всебічному дослідженні первинних документів, у зв'язку з цим в роботі узагальнено основні напрямки

методики експертного дослідження фінансової звітності підприємства, узагальнено типові порушення, які виявляють у ході експертизи операцій з обліку доходів і витрат діяльності, типові зловживання при фіктивному банкрутстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи: нав. посіб. – К.: МАУП, 2007. – 488 с.
2. Глібко В.М. Судова бухгалтерія: підручник / В.М.Глібко, О.П.Бушан.– К.: Юринком Інтер, 2006. – 224 с.
3. Господарський процесуальний кодекс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Господарський кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
5. Дондик Н.Я. Спеціальні бухгалтерські знання та їх застосування під час розкриття та розслідування економічних злочинів: монографія / Н.Я.Дондик. – К.: Атіка, 2007. – 144 с.
6. Завора Т. М. Методичне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи / Т. М. Завора. І. С. Тополь // Економіка і регіони : науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка. - 2008. – № 4. – С. 149 - 151.4.
7. Закон України про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні».– [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
8. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-ХІІ (зі змінами і допов.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
9. Закон України про судову експертизу від 09.09.2004 № 1992-ІVзі змінами і допов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1992-15>
10. Івахів Ю. Сутність і роль фінансової звітності у системі інформаційного забезпечення суб'єктів ринку / Ю. Івахів // Збірник наукових

праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ « Економічний аналіз». – 2010. – випуск 5. – С.264-267.

11. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (у редакції наказу Мінфіну від [№ 573 від 18.06.2015](#)). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

12. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах // Наказ Міністерства юстиції України від 24.12.2003 р. № 170/5, із змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11>

13. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України [від 26.12.2012 № 1950/5](#)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>

14. Кодекс адміністративного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

15. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 26 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

16. Кримінальний Кодекс України.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

17. Кримінально-процесуальний кодекс України (із змінами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

18. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності. Наказ Мінфіну від 28.03.2013р.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtkt.com.ua/show/2cid010035.html>

19. Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів від 11.04.2013 р. №476. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dfkt.com.ua/show/2cid010381.html>

20. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Наказ Міністерства економіки і торгівлі від 26.10.2010 № 1361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME06025.html

21. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. мет. посібник / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

22. Наказ Міністерства фінансів України від 15.04.2014 № 401 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій з перевірки порівнянності показників фінансової звітності». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/24198>

23. Наказ Міністерства України «Про примітки до фінансової звітності підприємства» від 29.11.2011 № 302 зі змінами і допов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>

24. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (наказ Мінфіну від 07.02.13.№ 73 (зі зміна від 08.02.2014 № 48) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

25. Остап'юк Н. А. Обліково-аналітичне забезпечення бухгалтерської експертизи : теорія і методика : автореф. дис. ... канд. скоп, наук / Н. А. Остап'юк. – К., 2006. – 18 с.

26. Панчепко І. А. Організація судово-бухгалтерської експертизи: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. екон. наук. – К., 2007. – 32 с.

27. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (у редакції Мінфіну України

№ 48 від 08.02.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

28. Положення «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 року N 88 зі змінами і доповненнями.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>

29. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / В. Д. Понікаров – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 224 с.

30. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок подання фінансової звітності» від 28.02.2000р. № 419 (у редакції наказу Мінфіну від N [419-2015-п](#)) від 17.06.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>

31. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>

32. Про затвердження методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Мінфіну України від 27.06.2013 № 635).– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=382876&cat_id=293536

33. Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства. Наказ Міністерства юстиції України від 26.02.2013. № 331/22863.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/37465>

34. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посібник / Л.В.Гуцаленко, Л.Г.Михальчишина, В.М.Сидорчук, І.К.Пентюк. – К.: Центр учбової літератури, 2011.– 352 с.

35. Серединська В.М. Економічний аналіз : навч. посібник/ В.М.Серединська, О.М.Загородна, Р.В.Федорович; за ред.. проф.. Р.В.Федоровича– Тернопіль: Видавництво Астон,. 2010.– 416 с.

36. Цивільно-процесуальний кодекс.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

37. Швець В.Є. Основи бухгалтерського обліку та судово-бухгалтерської експертизи: Підручник. – К.: Каравелла, 2008. – 240 с.